

Κωνσταντίνος Σπανουδάκης
Κατερίνα Καρβούνη
Νίκος Λίτινας

Ποίηση Ύστερης Αρχαιότητας Ανθολόγιο

Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά
Συγγράμματα και Βοηθήματα
www.kallipos.gr

HEALLINK

Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠΑΝΟΥΔΑΚΗΣ
Αναπληρωτής καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΑΡΒΟΥΝΗ
Λέκτωρ, Τμήμα Φιλολογίας, ΕΚΠΑ

ΝΙΚΟΣ ΛΙΤΙΝΑΣ
Ε.ΔΙ.Π, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ποίηση Ύστερης Αρχαιότητας Ανθολόγιο

Στο εξώφυλλο: Γέννηση του Διονύσου, ψηφιδωτό της Νέας Πάφου, 4^{ος} αι. μ.Χ. Βλ. [εικ. 8.1α](#), σ. 250.

Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά
Συγγράμματα και Βοηθήματα
www.kallipos.gr

Ποίηση Ύστερης Αρχαιότητας - Ανθολόγιο

Συγγραφή

Κωνσταντίνος Σπανουδάκης

Κατερίνα Καρβούνη

Νίκος Λίτινας

Gianfranco Agosti

Κατερίνα Λαδιανού

Κριτικός αναγνώστης

Σοφία Παπαϊωάννου

Συντελεστές έκδοσης

Γλωσσική Επιμέλεια: Κατερίνα Λαδιανού

Γραφιστική Επιμέλεια: Νίκος Λίτινας

Τεχνική Επεξεργασία: Νίκος Λίτινας

ISBN: 978-960-603-084-0

Ποίηση Ύστερης Αρχαιότητας / Κωνσταντίνος Σπανουδάκης

Copyright © ΣΕΑΒ, 2015

Το παρόν έργο αδειοδοτείται υπό τους όρους της άδειας Creative Commons Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 3.0. Για να δείτε ένα αντίγραφο της άδειας αυτής επισκεφτείτε τον ιστότοπο <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/gr/>

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Ηρώων Πολυτεχνείου 9, 15780 Ζωγράφου

www.kallipos.gr

Πρόλογος

Το ηλεκτρονικό αυτό βιβλίο είναι καρπός κοινής προσπάθειας. Από τους δύο κύριους συγγραφείς ο Κωνσταντίνος Σπανουδάκης συνέγραψε (με τη σειρά που κατατάσσονται στο βιβλίο) όλη την Εισαγωγή στην ποίηση της Ύστερης Αρχαιότητας (εκτός από το κεφάλαιο «Τα πρόσωπα και τα κείμενα») και τα σχετικά με τα *Ανακρεόντεια*, τους *Ορφικούς Ύμνους*, τον Μάξιμο *Περί καταρχών*, τον Μουσαίο *Τα καθ' Ηρώ και Λέανδρον* και το κεφάλαιο για τη χριστιανική ποίηση στο σύνολό του (*Σιβυλλιακοί χρησμοί*, Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Νόννος *Παράφρασις του ευαγγελίου του αγ. Ιωάννη*) εκτός από την επιτύμβια επιγραφή του Αβέρκιου. Η Κατερίνα Καρβούνη επιμελήθηκε το κεφάλαιο «Τα πρόσωπα και τα κείμενα» της Εισαγωγής καθώς και τα σχετικά με την ηθοποιία P. Oxy. 3537r («ΗΣίοδος»), τον Οππιανό *Αλιευτικά*, τον Κόιντο Σμυρναίο *Τα μεθ' Όμηρον*, τον Τριφιόδωρο *Ιλίου άλωσις* και τον Νόννο *Διονυσιακά*. Ο Νίκος Λίτινας είχε την επιμέλεια της επιτύμβιας επιγραφής του Αβέρκιου καθώς και όλου του κεφαλαίου για τα επιγράμματα. Η Κατερίνα Λαδιανού επιμελήθηκε τους Πίνακες ποιητών/ποιημάτων και αυτοκρατόρων, τις Ασκήσεις, το Λεξικό τεχνικών όρων, τα Ευρετήρια και έφερε σε πέρας τη γλωσσική και εκδοτική επιμέλεια του τόμου από κοινού με τον Κωνσταντίνο Σπανουδάκη. Το κεφάλαιο για την Τέχνη στην Ύστερη Αρχαιότητα επιμελήθηκε ο Gianfranco Agosti (Ρώμη). Τα ιταλικά μετέφρασαν η Κατερίνα Λαδιανού και ο Κωνσταντίνος Σπανουδάκης. Υπό την ιδιότητα του κριτικού αναγνώστη η Σοφία Παπαϊωάννου έκανε διορθώσεις και προτάσεις που έκαναν το βιβλίο καλύτερο. Στους άοκνους συνεργάτες μας απευθύνουμε θερμότερες ευχαριστίες, και ιδιαιτέρως στον καθηγητή Agosti για την αφιλοκερδή προσφορά του. Την ευθύνη για την επιλογή και την κατάταξη του υλικού καθώς και για τη μορφή του βιβλίου σε κάθε πτυχή του φέρουν οι βασικοί συγγραφείς από κοινού.

Προσφέροντας το πρώτο Ανθολόγιο ποίησης της Ύστερης Αρχαιότητας στα νέα ελληνικά, οι συγγραφείς φιλοδοξούν να διεγείρουν το ενδιαφέρον όσων σπουδάζουν τα κλασικά γράμματα, αλλά και κάθε ενδιαφερόμενου, για μιαν εν πολλοίς άγνωστη περιοχή της ελληνικής γραμματείας.

Οκτώβριος 2015,
Κωνσταντίνος Σπανουδάκης, Ρέθυμνο
Κατερίνα Καρβούνη, Αθήνα.

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος	5
Πίνακας περιεχομένων.....	6
Πίνακας συντομεύσεων – ακρωνύμια	9
 Εισαγωγή στην ποίηση της Ύστερης Αρχαιότητας.....	11
α. Λογοτεχνικές περίοδοι: ένα άσχημο σχήμα	11
β. Ιστορικό πλαίσιο	13
γ. Εκπαίδευση και παιδεία.....	14
δ. Χριστιανισμός	15
ε. Η ποίηση στην Ύστερη Αρχαιότητα: γενικά χαρακτηριστικά	18
στ. Πρόσωπα και κείμενα.....	24
ζ. Παιδεία και ποίηση.....	26
η. Οι απαρχές της χριστιανικής ποίησης	29
 Κεφάλαιο 1. Ανακρεόντεια.....	32
Βιβλιογραφία.....	37
Ερωτήσεις.....	37
 Κεφάλαιο 2. Λατρευτική υμνογραφία: <i>Ορφικοί Ύμνοι</i>	38
Βιβλιογραφία.....	42
Ερωτήσεις.....	42
 Κεφάλαιο 3. Ηθοποιία: <i>P. Oxy. 3537 recto</i> (« <i>Ησίοδος</i> ») [= Mertens–Pack ³ 1857.320, Leuven Database of Ancient Books 5556]	43
Βιβλιογραφία.....	51
Ερωτήσεις.....	51
 Κεφάλαιο 4. Έπος	52
α. Διδακτικό έπος	52
Α. Οππιανός, <i>Αλιευτικά</i>	52
Β. Μάξιμος, <i>Περί καταρχών</i>	64

β. Μυθολογικό έπος	70
Α. Κόιντος Σμυρναίος, <i>Οι μεθ' Όμηρον λόγοι</i>	70
Β. Νόννος, <i>Διονυσιακά</i>	88
Βιβλιογραφία	109
Ερωτήσεις	112
Κεφάλαιο 5. Επύλλιο	115
α. Τριφιδώρος, <i>Ιλίου άλωσις</i>	115
β. Μουσαίος, <i>Τα καθ' Ηρώ και Λέανδρον</i>	128
Βιβλιογραφία	148
Ερωτήσεις	149
Κεφάλαιο 6. Χριστιανική ποίηση	151
α. Σιβυλλιακοί Χρησμοί	151
β. Η επιτύμβια επιγραφή του Αβέρκιου	163
γ. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, <i>Περί ανθρωπίνης φύσεως (Carmina moralia ιδ')</i>	172
δ. Νόννος Πανοπολίτης, <i>Παράφρασις του ευαγγελίου του αγ. Ιωάννη</i>	186
Βιβλιογραφία	196
Ερωτήσεις	198
Κεφάλαιο 7. Επίγραμμα	201
Γενική Εισαγωγή για το επίγραμμα στην Ύστερη Αρχαιότητα	201
α. Παλλαδάς	202
β. Χριστόδωρος ο Κοπτίτης	207
γ. Αγαθίας ο Σχολαστικός	211
δ. Μαριανός ο Σχολαστικός	219
ε. Ιουλιανός ο Αιγύπτιος ή από υπάτων	223
στ. Κύρος Πανοπολίτης	227
ζ. Παύλος Σιλεντιάριος	233
Βιβλιογραφία	242
Ερωτήσεις	245
Κεφάλαιο 8. Ο εικαστικός κόσμος της ποίησης της Ύστερης Αρχαιότητας: κατάλογος λέξεων και εικόνων	248

Πίνακες ποιητών/ποιημάτων και αυτοκρατόρων.....	277
Πίνακας I: Συνοπτικός πίνακας ποιητών/ποιημάτων της Ύστερης Αρχαιότητας.....	277
Πίνακας II: Πίνακας Ρωμαίων αυτοκρατόρων από τον 2 ^ο αι. μ.Χ. μέχρι και τον 6 ^ο αι. μ.Χ.	279
Λεξικό φιλολογικών και συναφών όρων	283
Ευρετήρια.....	290
α. Κατάλογος χωρίων	290
β. Κατάλογος αρχαίων λέξεων	298
γ. Κατάλογος εικόνων	304

Πίνακας συντομεύσεων – ακρωνύμια

Οι βιβλιογραφικές παραπομπές κατά κανόνα παρατίθενται πλήρως επί τόπου. Η Βιβλιογραφία στο τέλος κάθε κεφαλαίου είναι βιβλιογραφία για τον ποιητή ή τους ποιητές του κεφαλαίου. Συντομογραφημένες αναφορές (π.χ. Vian 1959, 64) αναφέρονται πάντοτε στη Βιβλιογραφία του συγγραφέα στο τέλος του οικείου κάθε φορά κεφαλαίου.

Diels – Kranz	Diels, H – W. Kranz. ⁶ 1952. <i>Die Fragmente der Vorsokratiker</i> . Βερολίνο.
FGrH	Jacoby, F. 1923–1958. <i>Die Fragmente der griechischen Historiker</i> , parts I–III. Βερολίνο – Λέιντεν. Schepens, G. (επιμ.) 1998–. <i>FGrH</i> , parts IV–. Λέιντεν.
GDRK ... Heitsch	Heitsch, E. ² 1963/1964. <i>Die griechischen Dichterfragmente der römischen Kaiserzeit</i> . Γκέτιγκεν.
IG	<i>Inscriptiones Graecae</i>
Lampe, <i>Patristic Lexicon</i>	Lampe, G. W. H. 1961. <i>A Patristic Greek Lexicon</i> . Οξφόρδη.
LSJ	Liddell, H. G. – R. Scott – H. S. Jones. ⁹ 1940. <i>A Greek–English Lexicon</i> . Οξφόρδη. Glare, P. G. W. (επιμ.) 1996. <i>LSJ Revised Supplement</i> . Οξφόρδη.
Miguélez-Cavero, <i>Poems in Context</i>	Miguélez-Cavero, L. 2008. <i>Poems in Context: Greek Poetry in the Egyptian Thebaid 200–600 AD</i> . Βερολίνο.
Παράρτ. ΠΑ ... Cougny	Cougny, E. 1890. <i>Anthologia Palatina, III: Appendix</i> . Παρίσι.
Orph. Fr.	Bernabé, A. 2004–2007. <i>Poetae Epici Graeci</i> , pars II: <i>Orphicorum et Orphicis similium testimonia et fragmenta</i> . Fasc. 1–2. Μόναχο – Λιψία.
PG	Migne, J.-P. 1844–1866. <i>Patrologiae cursus completus</i> , series Graeca. Παρίσι.
RE	Wissowa, G. κ. άλ. (επιμ.) 1893–1978. <i>Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft</i> . Στουτγκάρδη – Μόναχο.
SLG	Page, D. L. 1974. <i>Supplementum Lyricis Graecis</i> . Οξφόρδη.
Steinepigramme	Merkelbach, R. – J. Stauber. 1998–2004. <i>Steinepigramme aus dem griechischen Osten</i> . Μόναχο – Λιψία.
Suppl. Hell.	Lloyd-Jones, H. – P. J. Parsons. 1983. <i>Supplementum Hellenisticum</i> . Βερολίνο – Νέα Υόρκη.
TrGF	Snell, B. – R. Kannicht – S. Radt. 1971(² 1986)–2004. <i>Tragicorum Graecorum Fragmenta</i> . Γκέτιγκεν.
ad loc.	ad locum, στο χωρίο
AE	αρχαί(α) ελληνικ(ά)

απ./αππ.	απόσπασμα/αποσπάσματα
M	Χειρόγραφη παράδοση
M ¹ M ²	Παραλλαγές χειρόγραφης παράδοσης
NE	νέ(α) ελληνικ(ά)
MO	Κόιντος Σμυρναίος, <i>Οι μεθ' Όμηρον λόγοι</i>
ΠΑ	<i>Παλατινή Ανθολογία</i>
σ./σσ.	σελίδα/σελίδες
<	παράγεται από
x	φορές

Κεφάλαιο 8. Ο εικαστικός κόσμος της ποίησης της Ύστερης Αρχαιότητας: κατάλογος λέξεων και εικόνων

Σύνοψη

Το σημαντικότερο αυτό κεφάλαιο, το οποίο συνέγραψε για το παρόν βιβλίο ο κατεξοχήν ειδικός καθ. κ. Gianfranco Agosti (Ρώμη), συνταιριάζει την εικόνα με τον λόγο. Η «οπτικοποίηση» είναι χαρακτηριστική τάση και σφραγίζει την ποίηση της εποχής. Το κεφάλαιο παρουσιάζει χαρακτηριστικές εικόνες κατά θεματικά κεφάλαια εστιάζοντας σε εκείνο το περιεχόμενο που καταφανώς άσκησε επίδραση στα έργα του λόγου στην Ύστερη Αρχαιότητα.

Προαπαιτούμενη γνώση

Καμία.

Το πιο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στοιχείο της κοινωνίας της Ύστερης Αρχαιότητας είναι ενδεχομένως η οπτικοποίηση: πρόκειται για έναν κόσμο εικαστικό, μέσα στον οποίο τα όρια μεταξύ γραπτού λόγου και απαγγελίας δεν είναι διακριτά αλλά συμπλέκονται με ισοδύναμο κύρος σε έναν ιδιάζοντα τρόπο επικοινωνίας, τα αποτελέσματα του οποίου είναι εμφανώς συγκεντρωμένα στους επιδεικτικούς ρητορικούς λόγους, στην ομιλητική και ποιητική χριστιανική παράδοση, είδη που μοιράζονται όχι μόνο τις ίδιες ρητορικές τεχνικές αλλά και την έμφαση στην παράσταση. Η κλασική αρχή *ut pictura poesis* χρησιμοποιείται με τις απαραίτητες τροποποιήσεις για να αποτυπώσει μια νέα πραγματικότητα, στο πλαίσιο της οποίας τα όρια μεταξύ εικόνας και κειμένου γίνονται δυσδιάκριτα και πολλές φορές ανύπαρκτα: η ταύτιση της ζωγραφικής με τη συγγραφή, όπως αποτυπώνεται στον όρο *γράφειν*, αποτελεί ένα είδος συστατικής αρχής, ευρέως διαδεδομένης στους συγγραφείς.

Η συνάντηση της εικόνας με τον λόγο —με την πιο ευρεία του σημασία, όπως χρησιμοποιείται στη θεωρία και την πράξη της αρχαίας ρητορικής για την περιγραφή αντικειμένων, τόπων, καταστάσεων και προσώπων— βρίσκει την πραγμάτωσή της στην *έκφρασιν*. Η *έκφρασις* αποτελεί μια από τις βασικές ρητορικές τεχνικές στην ποίηση της Ύστερης Αρχαιότητας και επηρεάζει σημαντικά το ύφος και την οργάνωση του υλικού: η εκπαίδευση στην περιγραφή παρέχει στην ποίηση κάποιες θεμελιώδεις αισθητικές αξίες, όπως η προσοχή στη λεπτομέρεια —ακόμα και αν αποβαίνει σε βάρος της ακολουθίας των γεγονότων που περιγράφονται— και η *φαντασία*, η ευρηματικότητα, στόχος της οποίας να είναι αποτυπωθεί αυτό που δεν μπορεί να συλλάβει το μάτι. Η τελευταία αποτελεί ουσιώδη λειτουργία της *εκφράσεως*, η οποία έχει ως στόχο όχι μόνο να εξηγήσει αυτό που ο θεατής θα έβλεπε από μόνος του αλλά πάνω από όλα να τον βοηθήσει να ερμηνεύσει και να δει με μια «διανοητική οπτική».

Η εικαστική αισθητική αποτυπώνεται στην ποίηση με χαρακτηριστικά εμφανή σε ολόκληρη την ποιητική παραγωγή της Ύστερης Αρχαιότητας (ακόμα και στη λατινική) τα οποία συναπαρτίζονται για να διαμορφώσουν αυτό που ορίζεται ως «αισθητική της παρέκβασης»: η αποσπασματικότητα και η σμίλευση, η φροντίδα για την ακριβή λεπτομέρεια, η “*exquisite miniaturization*”, η εγκατάλειψη της γραμμική διήγησης αποτελούν τις βασικές της όψεις. Μια σύγκριση με την τεχνική του ψηφιδωτού στην Ύστερη Αρχαιότητα μας επιτρέπει έναν παραλληλισμό ανάμεσα στην ψηφίδα και τη σπάνια λέξη (νεολογισμοί, *άπαξ λεγόμενα*, χρήση σπάνιων ομηρικών και αλεξανδρινών λέξεων), αφού η ενότητα επιτυγχάνεται μέσω της φροντίδας στην παραμικρή λεπτομέρεια, θυσιάζοντας τη συνεχή ροή της αφήγησης ακόμα και τη μετρική του στίχου. Ένα παράδειγμα αποτελεί η αυξανόμενη (μέχρι και 10%) συχνότητα των τετράκωλων εξαμέτρων στίχων, στους οποίους τέσσερις λέξεις, με ιδιαίτερα βαρύνουσα σημασία, συνενώνονται σχηματίζοντας ενιαία μοτίβα που αποτελούν μια στροφή στη μικρογραφία, συντεθειμένη με τέσσερις πολύτιμες λέξεις, σαν τις διάφανες ψηφίδες των μωσαϊκών, με εκφραστικό βάρος και σταθερότητα αυστηρή και αφηρημένη, αλλά παράλληλα άκρως λειτουργική στο επίπεδο της παράστασης.

Ένα άλλο συστατικό χαρακτηριστικό της τέχνης της Ύστερης Αρχαιότητας αποτυπώνεται και στην ποιητική πράξη: είναι η επαναχρησιμοποίηση των *spolia* (καταλοίπων), στοιχείων της τέχνης του παρελθόντος που επαναχρησιμοποιούνται με τρόπο είτε πρακτικό, ο οποίος τείνει να συσκοτίσει την αρχική

ταυτότητά τους (όπως συνέβη, π.χ., με τις σαρκοφάγους ή τη χρήση των τόξων του Αδριανού στην αψίδα του Κωνσταντίνου), είτε ιδεολογικό, όπως στην περίπτωση των δομικών υλικών της πρώιμης αυτοκρατορικής εποχής, που επαναχρησιμοποιούνται στις αψίδες από τον 3^ο αι. μ.Χ. Πρόκειται για τμήματα που έχουν ενσωματωθεί στο νέο μνημείο, αλλά την ίδια στιγμή διατηρούν την ιδιαιτερότητά τους, δημιουργώντας αισθητικά έναν συγκρητισμό, παρόμοιο με αυτόν που παρουσιάζεται στην τεχνική των *κεντρώων*, όπως για παράδειγμα στα *Ομηρόκεντρα* από τον κύκλο της αυτοκράτειρας Ευδοκίας.

Η τέχνη της Ύστερης Αρχαιότητας συχνά γίνεται αντιληπτή ως η διάμεσος ανάμεσα στη νατουραλιστική αρχαία τέχνη και τη σχηματική και αφηρημένη μεσαιωνική, και ουσιαστικά χαρακτηρίζεται από μια διχοτομία μεταξύ των δύο τάσεων που κατά καιρούς έχει περιγραφεί με πολλούς και διαφορετικούς όρους: κλασικισμός – αντικλασικισμός, κέντρο – περιφέρεια, ελληνικό – ανατολικό, πατρίκιοι – πληβείοι, νατουραλισμός – αφαίρεση, αρχαιότητα – Ύστερη Αρχαιότητα (διχοτομία που αντικατοπτρίζεται επίσης στον διαχωρισμό ανάμεσα σε τέχνη της Ύστερης Αρχαιότητας και παλαιοχριστιανική τέχνη). Ίσως θα ήταν χρήσιμο ένα ερμηνευτικό μοντέλο που θα λαμβάνει υπόψη την αλληλοδιείσδυση του αρχαίου στο ύστερο με τρόπο που θα ανακλούσε καλύτερα την ιστορική πραγματικότητα. Άλλοι μελετητές προτιμούν να υιοθετούν τον όρο «πολυφωνία», υπογραμμίζοντας τη συνεχιζόμενη ανάκαμψη φάσεων κλασικισμού, παρά τη γενική τάση να εγκαταλειφθεί ο νατουραλισμός, μαζί με τα άλλα χαρακτηριστικά (ενσωμάτωση των *spolia*, σπανιότητα κτλ.), που έχουν ήδη αναφερθεί. Ακόμη και η ποίηση από τον 3^ο αι. μ.Χ. παρουσιάζει μια υφολογική ποικιλία: το ομηρικό – απολλώνιο, το αρχαϊκό αλλά και το νεωτερικό του Νόννου και των οπαδών του, το οποίο, παραδόξως, στη συνέχεια γίνεται μετατρέπεται σε ένα νέο κλασικισμό. Και αυτά τα είδη ύφους είναι επίσης, αν και μόνο εν μέρει, η αποτύπωση ποικίλων τοπικών πειραματισμών: το νεωτερικό θα μπορούσε, π.χ., εύκολα να οριστεί ως η ένωση του κλασικού Ελληνικού, όπως διαμεσολαβήθηκε μέσω του αλεξανδρινισμού, με το αιγυπτιακό μπαρόκ της Ύστερης Αρχαιότητας. Το ομηρικό – απολλώνιο ποιητικό στοιχείο χαρακτηρίζει μάλλον τον 5^ο αι. μ.Χ. και προέρχεται από την Κωνσταντινούπολη ή τη Μικρά Ασία. Συνυπάρχουν στο ίδιο χρονικό διάστημα, όπως φαίνεται από την εντυπωσιακή διαφορά μεταξύ των *Ορφικών Αργοναυτικών* και των *Διονυσιακών* του Νόννου, και μερικές φορές συνυπάρχουν στον ίδιο συγγραφέα, όπως προκύπτει από τη μετρική ανάλυση. Υπάρχει όμως και ένα στοιχείο που τέμνει την υφολογική πολυφωνία: η θρησκευτική εξομολόγηση. Όπως στις εικαστικές τέχνες η λειτουργικότητα είναι αυτή που θα διακρίνει την τέχνη σε ειδωλολατρική και χριστιανική, όχι οι αισθητικές τάσεις, το ανάλογο ισχύει και στην ποίηση, και ως εκ τούτου όταν εξετάζεται το ύφος δεν έχει νόημα να διαχωριστεί η χριστιανική λογοτεχνία από την ειδωλολατρική.

Εικόνες

Διόνυσος: ο θεός της επίγειας ευχαρίστησης

Εικ. 8.1α. Γέννηση του Διονύσου, ψηφιδωτό της Νέας Πάφου, 4^{ος} αι. μ.Χ. Πηγή:
http://hellas.teipir.gr/Thesis/Paphos/greek/nea_papfos/oikia_tou_thisea_kai_tou_aiona.htm

Εικ. 8.1β. Θησαυρός Mildenhall, 4^{ος} αι. μ.Χ.: ο Δίσκος του Ωκεανού (στο κέντρο). Στο εξωτερικό διάζωμα παριστάνεται ένας βακχικός θίασος με τον Πάνα και ο θρίαμβος του Διονύσου επί του Ηρακλή. Πηγή: Wikimedia Commons.
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Mildenhall_treasure_great_dish_british_museum.JPG

Χριστός: ο Σωτήρας νικά τους ψευδολόγους δαίμονες

Εικ. 8.2. Θαύματα του Χριστού σε ένα δίπτυχο από ελεφαντόδοντο, βόρεια Ιταλία, 5^{ος} ή 8^{ος} αι. μ.Χ. (Δίπτυχο Andrews, Victoria and Albert Museum, Λονδίνο). Πηγή: Wikimedia Commons.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Diptych_miracles_Christ_VandA_A.47_A-1926.jpg?uselang=el

Κλασικισμός: στις διάφορες μορφές του, ο κλασικισμός στην Ύστερη Αρχαιότητα σημαίνει είτε ένα αλληγορικό ύφος που παραπέμπει στην ελληνιστική κληρονομιά, είτε ένα ύφος κοντά στα νέα κλασικά πρότυπα (όπως η ποίηση στο ύφος του Νόννου).

Εικ. 8.3. Ασημένιος δίσκος με βουκολικές σκηνές. Κωνσταντινούπολη, 527–565 μ.Χ., Μουσείο Λένινγκραντ. Πηγή: Πηγή: <https://depts.washington.edu/silkroad/museums/shm/shmbyz.html>.

Εικ. 8.4. Οι δίσκοι του Δαβίδ: ο Δαβίδ σκοτώνει ένα λιοντάρι. Κωνσταντινούπολη, 629–630 μ.Χ. Πηγή: Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:David_slaying_a_lion.png?uselang=el.

Λίστα: ο κατάλογος είναι πανταχού παρών στην Ύστερη Αρχαιότητα

Εικ. 8.5. «Πομπή» των αγίων μαρτύρων, μωσαϊκό του *San Apollinare Nuovo*, Ραβέννα, 526 μ.Χ. Πηγή: *Wikipedia Commons*.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Meister_von_San_Apollinare_Nuovo_in_Ravenna_001.jpg?uselang=el.

Spolia: επαναχρησιμοποίηση των κατάλοιπων ενός ένδοξου παρελθόντος, προκειμένου να επαναπροσδιοριστούν και να τους αποδοθεί νέο νόημα.

Εικ. 8.6α. Αψίδα του Κωνσταντίνου (για να τιμήσει τη νίκη του εναντίον του Μαξέντιου το 312 μ.Χ.) σε όψη $\frac{3}{4}$. Πηγή: Wikimedia Commons.

https://en.wikipedia.org/wiki/Arch_of_Constantine#/media/File:Arch.of.constantine.threequarter.view.arp.jpg

Εικ. 8.6β. Η αψίδα του Μεγ. Κωνσταντίνου στη Ρώμη, νότια πλευρά: δύο δίσκοι του αυτοκράτορα Αδριανού πάνω από το διάζωμα του Μεγ. Κωνσταντίνου. Πηγή: Wikimedia Commons.
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RomaArcoCostantinoRilieviLatoSSinistra.jpg>.

Λεπτομέρειες

Εικ. 8.7. Σαρκοφάγος του Ιούνιου Bassus, Ρώμη, 359 μ.Χ. Πηγή: *Wikimedia Commons*.
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1053 - Roma, Museo d. civilt%C3%A0 Romana - Calco sarcofago Giunio Basso - Foto Giovanni Dall'Orto, 12-Apr-2008.jpg?uselang=el](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1053_-_Roma,_Museo_d._civilt%C3%A0_Romana_-_Calco_sarcofago_Giunio_Basso_-_Foto_Giovanni_Dall'Orto,_12-Apr-2008.jpg?uselang=el).

Αλληγορία: να δούμε με τα μάτια του πνεύματος. Τα μάρμαρα της Αγίας Σοφίας.

Εικ. 8.8. Τα μάρμαρα της Αγίας Σοφίας. [από M. L. Fobelli, *Un tempio per Giustiniano: Santa Sofia di Costantinopoli e la "Descrizione" di Paolo Silenziario*, Ρώμη 2005, εικ. 10–13 και 106].

Εξουσία: κοσμική ή/και/vs θρησκευτική εξουσία

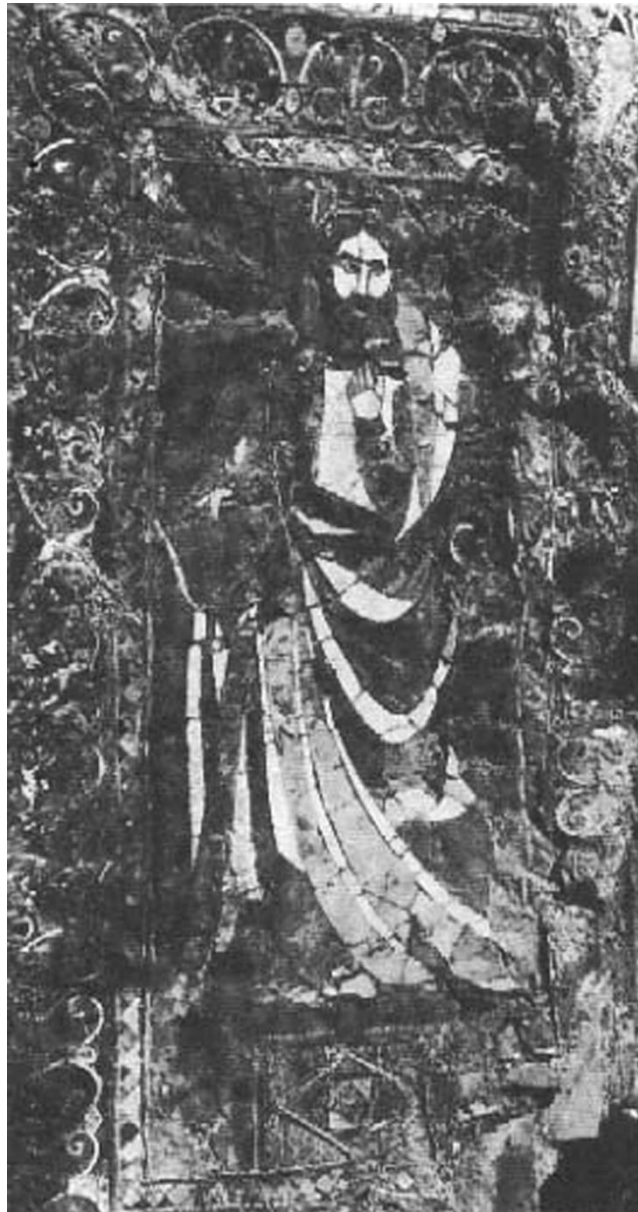

Εικ. 8.9. Βάση οβελίσκου του αυτοκράτορα Θεοδοσίου. Κωνσταντινούπολη, περίπου 390 μ.Χ. Πηγή: Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Obelisk_of_Theodosius_-_East_face.JPG.

Εικ. 8.10. Ραβέννα, *San Vitale*: έλασμα με τον Ιουστινιανό και τον επίσκοπο Μαξιμιανό, πρώτο μισό του 6^{ου} αι. μ.Χ.
Πηγή: Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Meister_von_San_Vitale_in_Ravenna_003.jpg.

Όμηρος: συνέχισε να είναι η βάση της κλασικής παιδείας και έγινε σύμβολο ιδεολογικής έντασης.
Θεολόγος σύμφωνα με τη νεοπλατωνική εξήγηση, ο πατέρας της επικής γλώσσας καθώς και της χριστιανικής ποίησης, σύμφωνα με τους χριστιανούς ποιητές.

Εικ. 8.11. Ο Όμηρος: γνάλινο παράθυρο από τις Κεγχρεές, 370 μ.Χ. Πηγή: Zanker, Paul. *The Mask of Socrates: The Image of the Intellectual in Antiquity*. Berkeley, Calif. University of California Press, c1995 1995, σ. 326, εικ. 177, προσβάσιμο στο: <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft3f59n8b0/>.

Άγιοι

Εικ. 8.12. Πορτρέτο του επισκόπου Αβραάμ, Αίγυπτος, 590–600 μ.Χ., τώρα στο Μουσείο Βυζαντινής Τέχνης του Βερολίνου. Πηγή: Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tafelbildnis_Apa_Abraham.jpg.

Ουράνια πλάσματα:

Εικ. 8.13. Φύλλο ελεφάντινου δίπτυχου με τον Αρχάγγελο Μιχαήλ, Κωνσταντινούπολη, 6^{ος} αι. μ.Χ. Πηγή: Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Byzantine_ivory_801.jpg?uselang=el.

Λόγος (η δύναμη του): Οι πόλεις της Ύστερης Αρχαιότητας είναι γεμάτες από έμμετρες επιγραφές, για να τιμηθούν διοικητές, ευεργέτες, επίσκοποι, οι οποίες αποτελούν *σήματα* πολιτικής εξουσίας όπως επίσης και κοινωνικής πολιτιστικής συνάφειας. Πολλά από αυτά τα επιγράμματα είναι καλής ποιότητας και αντικατοπτρίζουν τις νέες στιλιστικές τάσεις μιας ελιτίστικης ποίησης.

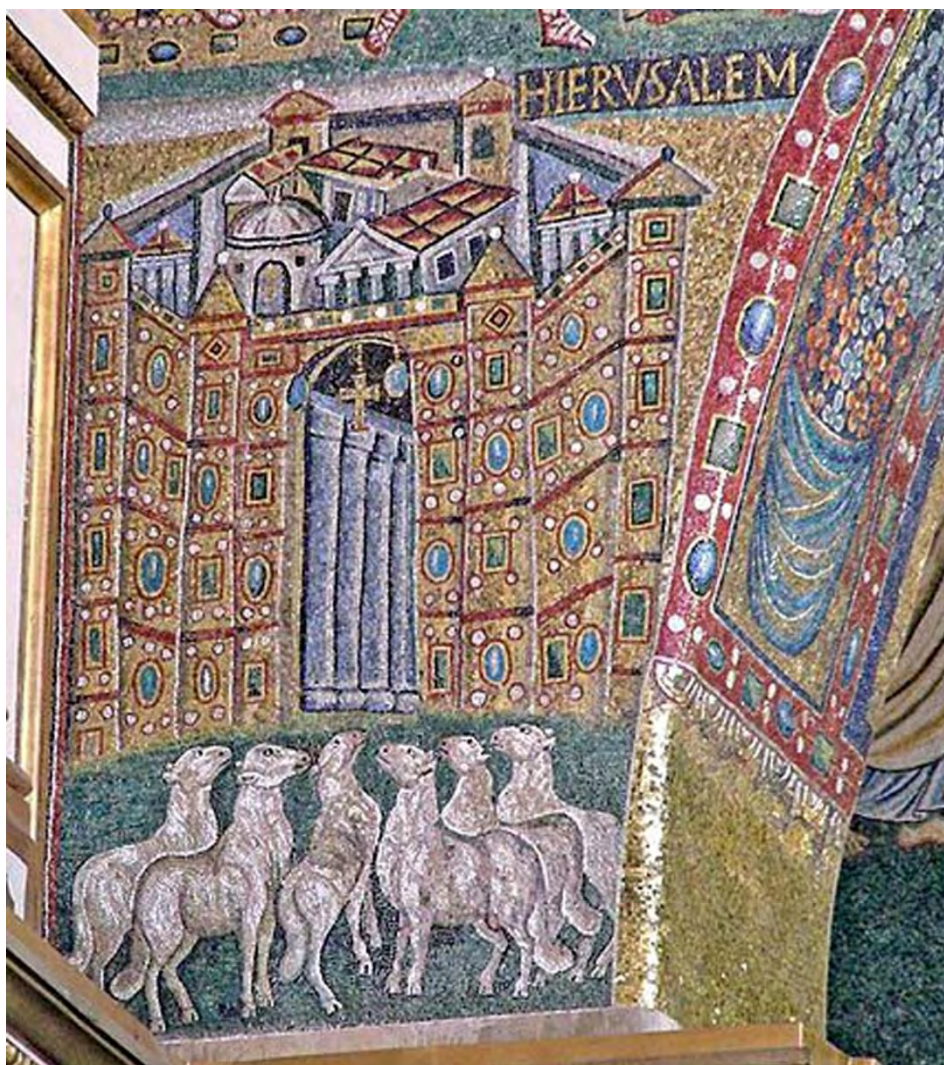

Εικ. 8.14. Βάση για το άγαλμα του Οικουμένιου, κυβερνήτη της Αφροδισιάδας (Καρία), τέλη 4^{ου} – αρχές 5^{ου} αι. μ.Χ., με επιγραφή. Πηγή: *Steinepigramme* 02/09/17 = ala2004.31 = LSA 151. Πηγή: LSA, Oxford University.
http://laststatues.classics.ox.ac.uk/database/detail.php?record=151&_submit=Go

Παράδεισος

Εικ. 8.15. Αποθέωση του αυτοκράτορα, Ρώμη, 5^{ος} αι. μ.Χ. Πηγή: Wikimedia Commons.
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Britishmuseumromandiptychleaf.jpg?uselang=el>.

Εικ. 8.16. Η εποράνια Ιερουσαλήμ (Santa Maria Maggiore, Ρώμη, 5^{ος} αι. μ.Χ.) Πηγή: Wikimedia Commons. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RomaSantaMariaMaggioreArcoTrionfaleSxRegistro4.jpg?uselang=el>.

Σχολείο

Εικ. 8.17. Εικόνα από το Kom el-Dikka. Αίθουσα ακρόασης (auditorium), Αλεξάνδρεια, 5^{ος} αι. μ.Χ. Πηγή: Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alexandria_-_Roman_Amphitheater.JPG.

Γυναικείες φιγούρες (επουράνιες και επίγειες)

Εικ. 8.18. Η Πολύολβος Εστία, τάπητας τοίχου στο Dumbarton Oaks, 5^{ος} αι. μ.Χ. Πηγή: Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hestia_tapestry.jpg?uselang=el.

Εικ. 8.19. Τάπητας τοίχου με τη Θεοτόκο και το θείο βρέφος, Αίγυπτος, 6^{ος} αι. μ.Χ., τώρα στο Μουσείο Τέχνης του Κλίβελαντ. Πηγή: C. A. Kuehn, *Allegorical Art in the Early Byzantine Era: Icons*, σ. 13, προσβάσιμο στο: http://www.byzantineegypt.com/uploads/2/1/4/8/2148650/poem_icons_figures_1-5.pdf

Εικ. 8.20. Φύλλο από ελεφαντοστό με την αυτοκράτειρα Αριάδνη, σύζυγο του αυτοκράτορα Ζήνωνα (430–491 μ.Χ.) και εν συνεχεία του αυτοκράτορα Αναστασίου Α' (491–518 μ.Χ.), τώρα στο Μουσείο τέχνης Bargello στην Φλωρεντία. Πηγή: Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ivory_Ariadne_Bargello.jpg?uselang=el.

Εικ. 8.21. Πορτρέτο μιας νεαρής κοπέλας από το Φαγιούμ, με κολιέ και σκουλαρίκια, 2^{ος} αι. μ.Χ., τώρα στο Μουσείο Τέχνης Walters στη Βαλτιμόρη. Πηγή: Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Egyptian_-_Female_Portrait_Mask_-_Walters_325.jpg.

Η καλή ζωή: ιππόδρομος (αρματοδρομίες σε ψηφιδωτά)

Εικ. 8.22. Φύλλο από δίπτυχο από ελεφαντοστό με venatio (κυνηγετικό θέαμα), Ρώμη ή βόρεια Ιταλία, 5^{ος} αι. μ.Χ. Πηγή: Cormack – Vassilaki, 2009, εικ. 14.

Μούσες

Εικ. 8.23. Πλάκες από ελεφαντοστό με Μούσες, Αίγυπτος, 5^{ος} αι. μ.Χ. Πηγή: *Wikimedia Commons*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Diptych_Muses_Louvre_LP1267.jpg?uselang=el.

Εικ. 8.24. Ο Αχιλλέας θυσιάζει στον Δία για την ασφαλή επιστροφή του Πατρόκλου (Ιλ. Π 220-252). Σκηνή από την «Αμβροσιανή Ιλιάδα», Αίγυπτος, 5^{ος} αι. μ.Χ. (;). Πηγή: Wikimedia Commons.

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Ambrosian_Iliad?uselang=el#/media/File:AmbrosianIliadPict47Achilles.jpg.

Συμπληρωματική βιβλιογραφία

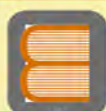
Γενικά: Τα άρθρα του A. Grabar, Plotin et les origines de l'esthétique médiévale, *Cahiers Archéologiques* 1 (1945), 15–34, και του J. Onians, Abstraction and Imagination in Late Antiquity, *Art History* 3 (1980), 1–24, καθώς το βιβλίο του S. Averincev, *L'anima e lo specchio. L'universo della poetica bizantina*, ιταλ. μτφρ. Μπολόνια 1988 αποτελούν την καλύτερη εισαγωγή για θέματα αισθητικής στην Ύστερη Αρχαιότητα. Για τη σχέση ανάμεσα στην τέχνη και την κοινωνία βλ. την πλούσια συλλογή εικόνων στο εμβληματικό βιβλίο του P. Brown, *The World of Late Antiquity*, Λονδίνο 1971.

Για την τέχνη στην Ύστερη Αρχαιότητα: Κάποιοι κατάλογοι εκθέσεων είναι ιδιαίτερα σημαντικοί για την τοποθέτηση της τέχνης της Ύστερης Αρχαιότητας σε ένα πλαίσιο. Εν πρώτοις, ο κατάλογος της έκθεσης του Μητροπολιτικού μουσείου της Νέας Υόρκης, ο οποίος αποτέλεσε σημείο καμπής: K. Weitzmann (επιμ.), *Age of Spirituality. Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century*, Νέα Υόρκη 1979. Επίσης βλ. S. Ensoli – E. La Rocca (επιμ.), *Aurea Roma. Dalla città pagana alla città cristiana*, Ρώμη 2000; A. Lazaridou (επιμ.), *Transition to Christianity. Art of Late Antiquity, 3rd–7th Century AD*, Νέα Υόρκη 2011.

Σχετικές μελέτες: E. Kitzinger, *Byzantine Art in the Making. Main Lines of Stylistic Developments in the Mediterranean Art 3rd–7th Century*, Λονδίνο 1977; J. Elsner, *Art and the Roman Viewer. The Transformation of Art from the Pagan World to Christianity*, Κέμπριτζ 1995; επίσης *Imperial Rome and Christian Triumph: The Art of the Roman Empire AD 100–450*; *Late Antique Art: The Problem of Concept and Cumulative Aesthetic*, στο: S. Swain – M. Edwards (επιμ.), *Approaching Late Antiquity*, Οξφόρδη 2004, 271–308.

Ποίηση και τέχνη: M. Roberts, *The Jeweled Style. Poetry and Poetics in Late Antiquity*, Ίθακα και Λονδίνο 1989; G. Agosti, Contextualizing Nonnus' Visual World, στο: K. Spanoudakis (επιμ.), *Nonnus of Panopolis in Context. Poetry and Cultural Milieu in Late Antiquity*, Βερολίνο – Βοστόνη 2104, 141–74 (με περαιτέρω βιβλιογραφία).

Το βιβλίο 'Ποίηση της Ύστερης Αρχαιότητας - Ανθολόγιο' αποτελεί την πρώτη προσέγγιση στην ποίηση της Ύστερης Αρχαιότητας στα νέα ελληνικά. Η Εισαγωγή παρουσιάζει το ιστορικό, παιδευτικό και πολιτιστικό υπόβαθρο και περιβάλλον, μέσα στο οποίο παράχθηκε, και από το οποίο επηρεάστηκε η ποίηση της εποχής. Ακολουθεί αντιπροσωπευτική επιλογή κειμένων με κριτικά ελεγμένο κείμενο, επιμέρους εισαγωγές και αναλυτικά, κατά στίχο σχόλια, που φωτίζουν το κείμενο από πολλές οπτικές (σχόλια γλωσσικά, λογοτεχνικά [διακείμενα], φιλοσοφικά, ιστορικά, ακόμη και θεολογικά). Κάθε κεφάλαιο ακολουθείται από Βιβλιογραφία και Ασκήσεις εμπέδωσης. Ευρύ υποστηρικτικό υλικό (μνημεία, απεικονίσεις τέχνης και τεχνολογίας, παράλληλα που εκτείνονται από ρωμαϊκούς παπύρους με συμβόλαια γάμου έως τον Σαίξπηρ και τον Σεφέρη, ένα βίντεο κτλ.) διασπείρεται σε όλο το βιβλίο. Ο τόμος ολοκληρώνεται με ένα κεφάλαιο για την τέχνη της εποχής, που αδιαμφισβήτητα επηρέασε τη λογοτεχνική παραγωγή, δύο επίμετρα (Κατάλογος αυτοκρατόρων, Κατάλογος ποιητών και ποιημάτων), ένα Λεξικό τεχνικών όρων, και τρία Ευρετήρια (Κατάλογος χωρίων, λέξεων και εικόνων).

**Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά
Συγγράμματα και Βοηθήματα**
www.kallipos.gr

HEALLINK

Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ISBN: 978-960-603-084-0